

Urednikova pripomba. Breznik je tukaj prezrl moč nalike (analogije), ki je tako pomembna v jezikovnem dogajanju. V tem primeru mislim na občutek, ki ga ima slovansko uho, da ob zanikanem povedku predmet stopi v roditeljski. Ni se zamislil ob dvojnosti, ki jo kažejo že stsl. rokopisi: *ker ni samo kršil sobote, ampak je tudi boga imenoval očeta* (prevod po Assem.), proti: *ni samo kršil soboto ...* (zogr.). Kakor pisec pričujočega članka mu tudi jaz ne morem pritegniti, da bi bilo edino prav: *umil je ne samo roke, marveč tudi noge*. Po psihološki anticipaciji nam stopi pred oči najprej dejanje umivanja: *ni umil samo ...* Pri tem pa nam predmet nehote stopi v roditeljski. Priznam, da je prva raba (*umil je ne samo noge*) logično pravilnejša in slogovno jasnejša, vendar tudi v drugi ni nejasnosti. Da je Breznik tako odločno vztrajal pri tožilniku, se mi zdi tembolj čudno, ker je sicer priznal moč nalike, n. pr. v zgledu *ni treba kruha peči; nimam oblasti grehov odpustiti*.

Ne strinjam se z mnenjem, da je v zglelih z dvema povedkoma nasprotje med le-tema, v tistih z enim povedkom pa med predmetoma. V zgledu *sošed ni samo zapravil denar, marveč je tudi uničil družino* ni nasprotja med povedkoma *zapravil in uničil* (saj vendar oba izražata zgubo), temveč med predmetoma. Naj se vrnem k naslovnemu zgledu! Po piščevem mnenju je prav: *to vprašanje ne zaposluje samo ožjega kroga strokovnjakov, marveč tudi druge in to vprašanje ne zaposluje samo ožji krog strokovnjakov, marveč razburja tudi druge*. Ali ni to hudo zamotano?

Po vsem tem se vprašamo: če je že med slovnicařari tolikšna negotovost, s kakšno pravico smemo terjati od piscev, naj si glavo belijo s filozofiranjem, namesto da bi rajši sledili svojemu ušesu (ljudski rabi)? Čemu po nepotrebnem oteževati pisanje! Breznik je resda ugotovil, kako je z rabo po logični plati, nikjer pa ni tega predpisal za praktično rabo. To je izpeljala šele Slovničnica 1956 in najbrž prenaplajeno. Pričujoči članek me je prepričal, da bi bilo treba dovoliti roditeljsko rabo.

A. B.

Ocene in poročila

K ČETRTI IZDAJI MENCINGERJEVE HOJE NA TRIGLAV

Našo beročo publiko dandanes privlačujejo predvsem tuje književnosti, iz radovednosti seže kdaj pa kdaj tudi po najnovejših domačih avtorjih, starejše, tudi tako imenovane klasike, pa rada prepušča slovstvenim zgodovinarjem in — srednješolski mladini. In vendar je tudi v naši literarni preteklosti toliko tematično zanimivega ter idejno in estetsko pomembnega! Med pisatelje, ki jih kljub nekaterim njihovim pomanjkljivostim še danes z užitkom beremo in nam vedo marsikaj tehtnega povedati, razen če se jim približamo z apriorističnimi predsodki dogmatikov ali presitostjo literarnih sladokuscev, spada tudi Janez Mencinger. O njegovih kvalitetah priča že dejstvo, da je njegova Hoja na Triglav z zadnjo izdajo pri koprski založbi Lipa in v uredništvu Franceta Vodnika¹ doživela že četrty natis.

Moja hoja je Mencingerjevo zadnje objavljeno delo; napisal ga je kot skoraj šestdesetleten mož in zrel umetnik v času, ko je tudi k nam prodrli naturalizem in se je že najavljala dekadenca. V pisatelju je tedaj mladostnega pripovednika prerasel mislec in vzgojitelj, kar daje samosvoj pečat vsebini in obliki Hoje kakor tudi nekaj let pred njo objavljenega Abadona. Moja hoja na Triglav ni ceneno sentimentalno delo z izrazito fabulo, ampak miselno kar precej zahteven tekst, kjer se v genialnem neredu prepletajo potopis, povest in esej. Takšen značaj dela povprečnega, lahkega branja željnega bralca seveda odbija, objektivno pa ni vabljev jezik, ki je v tem Mencingerjevem delu razumarsko papirnat, premalo živ in sočen.

Esejistične so v Hoji zlasti začetne in zaključne partije, v katerih pisatelj razpravlja o izvoru in pomenu krajevnega imena Bohinj, o naravnih lepotah in zgodovini svoje ožje domovine, zlasti o njenem nekdanjem železarstvu, ter o umski in gospodarski zaostalosti svojega kmečkega rojaka v šestdesetih letih. V potopisu, ki se razteza čez vse delo, opisuje svojo in svojih primorskih gostov planinsko turo iz Bohinja na Triglav, in sicer čez Senožeti ter Uskovicnico do Konjščice; od tam se pisatelj domiselno povzpne na vrh samo v fantaziji in sanjah. V ta potopis pa imamo spretno vloženo nekajkrat pretrgano povest o Melkijadu, nesrečnem čudaku, ki samotno živi na Konjščici. Ljudje so mu vse življenje zagrenili s tem, da so mu ob rojstvu kot nezakonskemu otroku — kakor kasneje Cankarjevemu Polikarpu — zavestno dali nenavadno, posmeh vzbujajoče ime. Analitično retrospektivni Melkijadovi Mlekojedovi zgodbi ne manjka burnih zapletljajev in neverjetnih naključij, ni pa tudi brez bistrih psiholoških utemeljitev in zvez. Casovno obsega šestdeset let junakovega življenja (1799—1860), medtem ko sama pisateljeva pot na Triglav, oziroma Konjščico, in nazaj traja vsega dva dni. Svojevrstna kombinacija omenjenih treh oblikovnih prvin je značilna tudi za Mencingerjev zadnji, neobjavljeni in tudi ne docela dokončani spis Meniški spomini (Meniško se je imenovalo pisateljevo posestvo na vinorodni Trški gori nad Krškim), ki je nastal nekako deset let za Hojo, malo pred Mencingerjevo smrtjo.

Vsestranska izobraženost in bogate življenjske skušnje; gorenjska samozavest, skrajna poštenost in trezna ubranost v značaju; otožna navezanost na rodni Bohinj in njegov planinski svet; topli spomini na nekdanje slovsstvene tovariše vajevece in Janežiča; jasna slovenska zavest in močan socialen čut, povezan s kritično ljubeznijo do rojaka kmeta, ki je konservativen in vraževeren in mu je zato poleg trdne nravstvene vzgoje treba tudi vztrajnega prizadevanja po umskem in gospodarskem napredku: to so glavne vsebinske in idejne poteze Mencingerjeve osebnosti, kakor se kaže v Hoji. V oblikovno izraznem pogledu pa so za pisatelja v delu značilni: nagnjenje k razmišljanju in modrovanju, združeno z duhovitim humorjem; smisel za psihološko dovolj realistično oznako značajev in včasih kar lirski oris planinske narave in živali; mojstrsko prepletanje dogajanja in spominov, resnice in sanj ter simbolični zaključek Hoje, ki avtorju ni le na pol uspela tura na ljubljani Triglav, ampak tudi hrepenenje po najvišjih življenjskih idealih. Prav to svojevrstno doživljanje sveta in iz njega izvirajoča literarna tehnika romantičnega realista Mencingerja po urednikovi sodbi, ki ji pa ne morem docela pritegniti, približujeta že neposredno novi romantiki modernih.

Edina, a huda objektivna pomanjkljivost Hoje je njen jezik. V dobi Janežičevega Glasnika je pisatelj v svojih novelah in povestih pisal lep, sočen, nazoren in pristen jezik z mnogimi bohinjskimi izrazi in ljudskimi rekli. Tega, mladega Mencingerja je Cankar po pravici lahko prišteval med klasike slovenske proze. V Mešani gospodi je jezik že slabši, v povesti srečujemo prve hrvaške izposoienke; v kasnejših delih, ki so nastala v Krškem, pa se te naravnost bohotijo; v Hoji jih kar mrgoli. Mencinger je od nekdanj čutil v sebi jezikovno žilo in na Dunaju je sprva eno leto študiral klasično filologijo. Ko pa je v njegovem ustvarjanju prevladal racionalistični intelekt, je ta žila nujno morala poapneneti (primerjaj starejšega Levstika!). V Hoji imamo številne amaterske poskuse etimologiziranja krajevnih imen. Kadar pisatelj modruje, svoje misli neredko izraža v dolgih, zamotanih periodah. Pri istem osebk stavke rad nadomešča z raznimi deležniki, kar danes učinkuje starinsko. Poleg neorgansko vnesenih hrvatizmov srečujemo v delu še številne slovrske izraze in lastne tvorbe. Vse to dela njegov jezik učenjaško abstrakten, papirnat in neživ. Že dr. Breznik ugotavlja v svojih razpravah Jezik naših časnikarjev in pripovednikov o starejšem Mencingerju, da je pri pisanju vneto segal po raznih slovarjih, predvsem po Pleterniku. V pisateljevi knjižnici v Krškem, ki so jo ob koncu minule vojne razni neodgovorni ljudje znatno raznesli in okrnili, so bila poleg raznih besednjakov za tuje jezike, zlasti ruščino, v resnici sledeča jezikovna pomagala: obadva Janežičeva slovarja in slovnica, véliki Cigaletov in Pleternikov slovar, Levčev Pravopis in Peruškov Bravec ali bralec? ter delo v dveh zvezkih Zur Ortsnamenforschung in Kärnten. Precèj več, kakor domneva Breznik, pa je v Hoji Mencingerjevih

lastnih neologizmov, zlasti raznih sestavljenk, n. pr.: hojepis, strmolaziti, lesosloven, jedored, čarav, razrov, nabolehen, kamen valjavec, hlapec hlevnik itd. Tudi ni Hoja docela brez bohinskih krajevnih ali gorenjskih narečnih besed: greba (masla), komarča (navpik postavljeno macesново deblo s posekanimi vejami), soparično (izg. sparčno), sedec (izg. zdac), zlatica (zlata ruda, v zvezi s pravljičami o Bogatinu), goričica (grič). Med značilnosti Mencingerjevega sloga pa spadajo njegove rimane besedne igre, ki, kakor kasneje pri Cankarju, pričajo o nenehni iskrivosti pisateljevega duha: preveriti ali samo prevariti, redno in čedno, zvarim in sparim, smo se postavljali in proslavljali, svetilka slepilka, človekov postanek in prestanek itd.

Urednikovo delo pri naši, ljudski izdaji Hoje je bilo trojno: redakcija pisateljevega jezika; besedni tolmač pod črto in stvarna razlaga za tekstom; spremne besede o avtorju in njegovem delu. To svoje delo je urednik opravil skrbno, izčrpno in uspešno ter tako znova omogočil branje in razumevanje Mencingerja širšemu krogu.

Pri redakciji teksta je ravnal spoštljivo, ohranil je dosledno značilnosti pisateljevega sloga, precječ korenito pa je zamenjal nedopustne hrvatizme in nekaj arhaizmov s pristnimi in živimi besedami ter tekst prilagodil danes veljavnemu pravopisu. Med Mencingerjevimi hrvatizmi bi vsekakor kazalo posloveniti še »stranca« s tujcem: stranski človek bi sodil — tujec (nepoučen človek) bi sodil, str. 43; podobno še nekajkrat.

Tolmač besed in stvarna razlaga sta tu pa tam nekoliko pomanjkljiva. Izraz »stog« (str. 25) v bohinskem kotu pomeni samo kozolec, ne pa hkrati tudi kop in ostrnic. Besedi »jetrva« (85) bi veljalo dodati, da jo je Mencinger, kakor mnoge druge v tem času, prevzel iz sosednje hrvaščine. V pomenskem zaporedju glagolov »krenila sta proti planinam, peševala, počivala, blodila in končno dospela« (147) se mi za glagol »peševati« zdi bolj smiselna razlaga »pešačiti, koračiti« kakor pa »pešati, utrujen postajati«. Rečenica »plavati, utoniti v lavi« (159) je v pomenu »v mlaki, v množini vode plavati, utoniti« v Bohinju dobro znana, zato je pisatelju ni bilo treba hoditi iskat naposodo k Štajercem. Opomba »Sorica (izvir Sore in gora)« (219) le deloma drži, ker gre za slikovito vas (ne goro!) na obronkih Ratitovca, Groharjev rojstni kraj, nad katero izvira ena izmed obeh Sor, in sicer Selška. Pri krajevnih imenih Bitnje in Nemški rovt domačini redno uporabljajo le predlog »na«, zato je napačno »cerkev Device Marije v Bitnjah... sv. Ahacija v Nemškem rovtu« (220, napako je zagrešil že dr. Tominšek).

Na straneh 73 in 74 pisatelj govori o človeku, od katerega je zvedel za Melkijadovo zgodbo: bil je »star mož iz Spodnje doline«, »vrstnik Melkijada«, imel je kovačnico, kjer je mnogokrat pripovedoval rojakom, »kako je hodil po svetu in kaj je videl v Nemcih in Lahih«, zlasti na Koroškem. V opombah bi ne bilo odveč povedati, da je bil to pisatelj oče Gregor Mencinger (1801 do 1861), doma iz vasi Savica, od koder se je preselil na sosednji Brod, kjer je bil kmet in kovač in je dal pisateljevi domačiji tudi obe imeni, Kovač in Grogar. Kaj ga je gnalo po svetu, nam pisatelj pojasni nekoliko dalje na str. 95: »moj oča je odšel na rokodelsko potovanje«. Tudi oba časovna mejnika, kakor ju je za Melkijadovo življenje postavil pisatelj (1799—1860), se z očetovim presenetljivo skladata. Tega zanimivega mesta v Hoi doslej še nihče ni opazil in glosiral. Iz pogovora med pisateljem in vodnikom na že omenjeni 73. strani bi se dalo tudi dejansko sklepati, da je za nesrečnim Melkijadom vsaj do neke mere treba iskati resnično osebo. Dr. Tominšek govori v opombah k tretji izdaji Hoje (Planinska matica, Ljubljana 1938, str. 203—204) o človeku, ki je pisatelju pri snovanju dela kot model verjetno stal pred očmi. Bil je to Agatnikov Tonej iz Stare Fužine, čigar življenjski podatki se v marsičem krijejo z Melkijadovimi; bil pa je v resnici za en rod mlajši od Gregorja Mencingerja in sodobnik pisateljev. Tako sta torej tudi tu, kakor navadno pri literarnih likih, plodno sodelovali življenjska resničnost in ustvarjalna domišljija. Tudi za ljudsko izdajo, kakršna je naša, bi bile opombe o tem problemu dobrodošle.

V dokaj obširnih Spremnih besedah Francè Vodnik bralcu pregledno in nazorno pojasnjuje pisateljevo življenje, ki je potekalo predvsem v mladoslovenski dobi, v mladih letih pa še posebej v krogu vajecev, opredeljuje

njegovo literarno ustvarjanje pred Hojo, nato pa prehaja na Hojo samo, ji skuša določiti nastanek, obnavlja njeno vsebino, opredeljuje kraj in čas dogajanja ter označuje osebe, jezik in slog ter zgradbo. Pri tem ne ostaja pri splošno znanih ali obrobnih dejstvih, kot se pri takih ljudskih izdajah pogosto dogaja, ampak prihaja do bistveno važnih ali celo novih zaključkov, kar priča, da je proniknil v pisateljevo osebnost in da pravilno pojmuje njegovo delo. Tako se mi zde posebno tehtne urednikove sodbe, da Mencinger ni pomemben zgolj v literarnem, ampak tudi v sociološkem pogledu in da je njegovo delo danes premalo upoštevano; da je znatno presegel Levstikov literarni program s tem, da je prvi vpeljal v naše slovstvo meščanstvo; da kaže vse njegovo delo kljub nekaterim romantičnim potezom močan smisel za sočasni slovstveni realizem; da je bil nasprotnik brezplodnega sanjarjenja in pesimizma ter optimističen glasnik dela za narodno skupnost in prihodnost; da je po svojem zrelem prepričanju izpovedoval idealistični svetovni nazor, a bil kljub temu kulturnopolitično vseskozi napreden (odnos do Koseskega, zlasti pa Mahniča).

Knjigo kazi nekaj tiskarskih napak. Tako je n. pr. na 189. strani zgoraj tiskarski skrat Mencingerjevega biografa Pirnata spremenil v prešernoslovca Pintarja. Ščitni ovitek je izdelan v vsiljivo osladnih barvah, medtem ko je oprema samih platnic diskretna in okusna. Format knjige je priročen in prikupen, tisk pa verjetno za večino bralcev predroban in utrudljiv. Kljub tem in drugim omenjenim drobnim napakam pa tako urednik kot založba zaslužita vse priznanje. Četrta izdaja Hoje na Triglav (prva je izšla v Knezovi knjižnici, druga prav tako pri Matici med Zbranimi spisi) pa me znova potrjuje v prepričanju, da je Mencinger vsebinsko in oblikovno tudi v naši dobi zanimiv, živ in tehten in da bi vse njegove spise morali čimprej uvrstiti med izhajajoča Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Joža Mahnič

GOGOLJEV REVIZOR V KONDORJU

Gogolj je gotovo ena izmed najbolj neuravnovešenih postav ne le ruske, temveč svetovne književnosti. Sicer nas iz dobe pred dobrimi sto leti, iz dobe literarne in življenjske romantike, ne presenečajo preveč usode, recimo, Puškina ali Lermontova, Byrona ali Shelleya, ker se tako ubrano ujemajo z njihovim ustvarjanjem, da bi drugačne kar težko pričakovali. A Gogolj je celo sredi teh kot komet kratkotrajnih življenj z neugasljivim sijem umetniške moči nekaj posebnega. In vendar življenjsko in pisateljsko skladnega, pristnega. Kakor mu je bila narava neustaljena, sunkovita, eruptivna, v sebi razklana, neverjetna, tako je bil tudi v njenem zunanjem izrazu — pisateljski ustvarjalnosti — razpet med vsaj dva tečaja. Svojo ožjo domovino je imel rad kot otrok in ji je v romantični zanesenosti postavil spomenik v novelah in povestih, izdanih v zbirkah *Večeri na pristavi blizu Dikanjke* (Sejem v Soročincu, Kresni večer), *Mirgorod* (Taras Bulba, Vij) in *Povesti* (Nos, Plašč). Svoji širši domovini Rusiji pa je kot mož podržal pred obraz kritično ogledalo v satiričnem romanu (Mrtve duše) in komedijah (*Revizor*, *Zenitev*), in sicer s tako umetniško prepričevalnostjo, da človeka resnično pretrese. Kakor pa je med ukrajinskimi povestmi nihal med folkloro, romantiko, fantastičnostjo in realizmom, tako se mu je tudi v satirah splevalo vse to v nerazrešljiv voz, kjer vsak hip prihajajo na površje zdaj vedri humor, zdaj vzvišeni nasmehe, zdaj bridki porog, zdaj ostri bič. Vse v tisti skrivnostni zamotanosti Gogoljeve narave, ki ga je ob koncu pahnila v skrajnost, kakršne bi si pri tako bistrem duhu ne bili mogli zamisliti, če bi ne bila žalostna resnica. In ravno Gogoljev konec nam še posebno značilno osvetljuje njegove umetniške stvaritve. Tudi *Revizorja*, dasi mogoče tega še najmanj, saj je še najbolj stvaren in splošno razumljiv. (Ne vem, zakaj se mi ob *Revizorju* tolikokrat vsiljuje pred oči Cankarjevo *Pohujšanje v dolini šentflorjanski* z galerijo domačih portretov, z dokaj podobno vsebinsko zgradbo, zlasti z vzporednico, kako se bodisi navidezni revizor seznanja z načelniki uradov, bodisi domnevni nezakonski sin Šentflorjančanov srečuje s svojimi očeti in oba to gmotno precej brezobzirno izkoriščata.)